

Міністерство освіти та науки України
Національний університет водного господарства та природокористування
Кафедра екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового
господарства

05-02-378М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни
«Планування в лісовому та мисливському господарстві»
для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня
за освітньо-професійною програмою «Лісове господарство»
спеціальності 205 «Лісове господарство»
денної та заочної форм навчання

(Практичні роботи №8-14)

Рекомендовано
науково-методичною радою з якості
НП агроекології та землеустрою
Протокол № 1 від 29 серпня 2023 р.

Рівне – 2023

Методичні вказівки до виконання практичних робіт з навчальної дисципліни «Планування в лісовому та мисливському господарстві» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за освітньо-професійною програмою «Лісове господарство» спеціальності 205 «Лісове господарство» денної та заочної форм навчання (Практичні роботи №8-14) [Електронне видання] / Буднік З. М., Фізик І. В., Грицюк В. В. – Рівне : НУВГП, 2023. – 41 с.

Укладачі: Буднік З. М. – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства;

Фізик І. В. – кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства;
Грицюк В. В. – ст. викладач кафедри лісівництва Надслучанський інститут НУВГП.

Відповідальний за випуск: Клименко М. О., доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства.

Керівник групи забезпечення освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня за освітньою програмою «Лісове господарство» д.с.-г.н., професор Клименко О. М.

© З. М. Буднік,
І. В. Фізик,
В. В. Грицюк, 2023
© Національний університет
водного господарства та
природокористування 2023

Зміст

ПРАКТИЧНА РОБОТА №8	3
ПРАКТИЧНА РОБОТА №9	9
ПРАКТИЧНА РОБОТА №10	14
ПРАКТИЧНА РОБОТА №11	20
ПРАКТИЧНА РОБОТА №12	25
ПРАКТИЧНА РОБОТА №13	32
ПРАКТИЧНА РОБОТА №14	38
Використана література:.....	41

ПРАКТИЧНА РОБОТА №8 ПРОВЕДЕННЯ ЛІСОТАКСАЦІЙНИХ РОБІТ ТА ОЦІНКА ОБСЯГУ ВИКОНАНИХ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ЗАХОДІВ

Мета: навчитись проводити лісотаксаційні роботи та проводити оцінку обсягу виконаних лісогосподарських заходів

Основні поняття

Лісотаксаційні роботи проводяться у порядку, визначеному технічною документацією з лісовпорядкування.

Оцінка обсягу виконаних лісогосподарських заходів під час лісотаксаційних робіт проводиться з метою об'єктивного аналізу їх результатів і обґрунтованого проектування лісогосподарської діяльності на проєктний період.

В матеріалах лісовпорядкування дається характеристика проведених за попередній проєктний період запроєктованих і не запроєктованих лісовпорядкуванням лісогосподарських заходів.

Поділ лісів на квартали та виділи

Квартальна мережа повинна максимально відповідати квартальній мережі, сформованій при попередньому базовому лісовпорядкуванні.

Якщо до складу об'єкта лісовпорядкування включено надані земельні лісові ділянки, які утворюють нові квартали, або окремі квартали вилучені, зміни в існуючу нумерацію кварталів вносяться таким чином, щоб вона була збережена для основної частини об'єкта лісовпорядкування. При цьому

допускається розукрупнення окремих кварталів або присвоєння новоутвореним кварталам чергових порядкових номерів, незалежно від їхнього місцезнаходження.

Під час лісотаксаційних робіт територія кожного лісового кварталу розділяється на виділи.

Поділ лісових ділянок на виділи здійснюється при різниці таких таксаційних ознак деревостанів, зокрема: походженні, формі, складі, віці, повноті, класі бонітету, діаметрі, висоті, товарності, типі лісу, наявності підросту, який забезпечує лісовідновлення головними породами.

Під час лісовпорядкування максимально зберігаються контури виділів, сформовані при попередньому базовому лісовпорядкуванні, з урахуванням змін, що відбулися в результаті господарської діяльності.

У випадку зміни квартальної мережі до матеріалів лісовпорядкування додається таблиця відповідності створеної квартальної мережі до такої мережі попереднього базового лісовпорядкування.

За можливості зберігається квартально-видільна мережа та їх нумерація у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. У випадку, якщо квартально-видільна мережа лісових ділянок відповідно до матеріалів лісовпорядкування не відповідає даним державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду, державна лісовпорядна організація складає відомість змін. Лісокористувач протягом 7 днів з дня затвердження матеріалів лісовпорядкування звертається до органів, уповноважених відповідно до статті 5 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», для внесення відповідних змін.

Ландшафтні, ґрунтові, лісотипологічні, лісобіологічні та інші обстеження і дослідження лісових природних комплексів. Врахування результатів проведених зоологічних, ботанічних та геоботанічних досліджень

Ландшафтні, ґрунтові, лісотипологічні, лісобіологічні та інші обстеження і дослідження лісових природних комплексів проводяться одночасно з проведенням лісотаксаційних робіт відповідно до технічної документації з лісовпорядкування.

Зоологічні, ботанічні та геоботанічні досліджень під час лісовпорядкування проводяться з метою виявлення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу та типових природних рослинних угруповань, а також проектування заходів для збереження таких видів та угруповань.

При лісовпорядкуванні в межах виділів враховуються результати проведених зоологічних, ботанічних та геоботанічних досліджень, відомості літературних та інших джерел про перебування/зростання рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу і типових природних рослинних угруповань та проектується заходи щодо

їхнього збереження.

Висновок про врахування результатів зоологічних, ботанічних та геоботанічних досліджень є складовою матеріалів лісовпорядкування.

Закладання лісовпорядних пробних площ

Під час лісовпорядкування закладаються пробні площі.

Необхідна кількість і види пробних площ визначаються в залежності від ступеня вивченості лісів об'єкта лісовпорядкування з урахуванням наявності пробних площ попереднього лісовпорядкування та їхньої збереженості. Кількість і види пробних площ вказуються у технічному завданні.

Державна лісовпорядна організація формує базу даних пробних площ.

Камеральні роботи

Поділ лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок

Поділ лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок здійснюється відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 року № 733.

У випадку, коли поділ лісів на категорії та виділені особливо захисні лісові ділянки, які затверджені при попередньому базовому лісовпорядкуванні, змінюються для наступного проєктного періоду, або не відповідають вимогам, вказаним у пункті 1 цієї глави, державною лісовпорядною організацією готується нове клопотання щодо віднесення лісів до відповідних категорій та виділення особливо захисних лісових ділянок, яке затверджується відповідно до зазначеної вище постанови.

Забороняється надавати на погодження до Міндовкілля матеріали лісовпорядкування, якщо поділ лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок не відповідає встановленим вимогам.

Господарські частини, господарства та господарські секції Господарські частини організуються в межах категорій лісів, рельєфу.

При організації господарств і господарських секцій виходять з породного складу деревостанів, їхньої продуктивності та інших таксаційних характеристик відповідно до організаційно-розпорядчих документів державної лісовпорядної організації.

Державною лісовпорядною організацією формуються такі господарства: хвойне, твердолистяне, м'яколистяне, інших деревних порід і чагарникове.

Основою для поділу деревостанів однієї деревної породи на кілька господарських секцій може бути значна різниця в продуктивності, віку стиглості, поділу деревостанів на високостовбурні і низькостовбурні.

Віднесення деревних порід до господарських секцій залежно від їх продуктивності та інших ознак зазначається в протоколі першої лісовпорядної наради. Віднесення не вкритих лісовою рослинністю лісових

ділянок до тієї чи іншої господарської секції проводиться за цільовою породою, яка найбільше відповідає типу лісу і проектується для проведення відновлення лісів чи лісорозведення.

Виявлення пралісів, квазіпралісів, природних лісів

Визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів, природних лісів здійснюється відповідно до Методики визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів, затвердженої наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18 травня 2018 року № 161, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 11 червня 2018 року за № 707/32159.

Висновки про належність конкретної лісової ділянки або її частин до пралісів, квазіпралісів чи природних лісів та бланки ідентифікації пралісів, квазіпралісів та природних лісів, що складались державною лісовпорядною організацією, є складовою матеріалів лісовпорядкування.

Забороняється проводити другу лісовпорядну нараду до завершення підготовки державною лісовпорядною організацією позитивного чи негативного висновку про належність конкретної лісової ділянки або її частин до пралісів, квазіпралісів, природних лісів.

Виявлення лісових ділянок, що підлягають заповіданню та включенню до екологічної мережі

Типові та унікальні природні комплекси, місця зростання і оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, місця знаходження видів, занесених до регіональних (обласних) переліків видів рослин і тварин, що підлягають особливій охороні в цих областях, які виявлені під час проведення зоологічних, ботанічних та геоботанічних досліджень, підлягають заповіданню та/або включенню до екологічної мережі.

У випадку наявності погоджених відповідно до статті 52 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» клопотань про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, до матеріалів лісовпорядкування включаються картографічні матеріали та квартално-видільний перелік лісових ділянок, пропонувані для заповідання, та обґрунтування причин, з яких лісокористувач не погоджує створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

До матеріалів лісовпорядкування додається квартално-видільний перелік лісових ділянок, які належать до складу територій та об'єктів природно-заповідного фонду і Смарагдової мережі із зазначенням їх назв.

Невідповідності між квартално-видільним переліком територій та об'єктів природно-заповідного фонду і державним кадастром територій та об'єктів природно-заповідного фонду зазначаються в матеріалах лісовпорядкування.

Обчислення розрахункової лісосіки, обсягів використання інших видів

лісових ресурсів

У випадку, якщо матеріалами лісовпорядкування передбачається проведення рубок головного користування, державні лісовпорядні організації готують пропозиції та відповідні обґрунтування щодо розрахункових лісосік до другої лісовпорядної наради.

Розрахункові лісосіки визначаються за категоріями лісів, господарствами, способами рубок, господарськими секціями відповідно до технічної документації з проведення лісовпорядкування.

Розрахункові лісосіки та проєктовані обсяги використання інших видів лісових ресурсів визначаються на проєктний період.

Проєктування лісогосподарських заходів

Основні принципи проєктування багатocільового ведення лісового господарства

Під час лісовпорядкування проводиться:

- ✓ виявлення деревостанів, що потребують рубок, з метою поліпшення якісного складу лісів;
- ✓ визначення обсягів робіт щодо відновлення лісів і лісорозведення, охорони лісів від пожеж, захисту від шкідників і хвороб, інших лісогосподарських заходів;
- ✓ проєктування лісогосподарських заходів, порядку і способів їх проведення.

Підставою для призначення конкретного лісогосподарського заходу у виділі є відповідність його якісним і кількісним характеристикам, умовам, при яких допустиме або необхідне проведення цього заходу відповідно до вимог Лісового кодексу України, нормативно-правових актів з питань спеціального використання лісових ресурсів, відновлення лісів, правил утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, та інших нормативно-правових актів.

В одному виділі може бути призначено кілька господарських заходів, які проводяться одночасно або послідовно залежно від фактичного стану лісової ділянки або деревостану, закономірностей його росту і розвитку в конкретному типі лісорослинних умов, лісовідновних процесів.

Під час проведення лісовпорядкування визначаються фонди рубок, лісорозведення, лісовідновлення, лісових ділянок та нелісових земель, які не підлягають лісорозведенню, та складаються відомості запроєктованих лісогосподарських заходів, зокрема фонди рубок, фонд лісорозведення, фонд лісовідновлення, фонд лісових ділянок та нелісових земель, які не підлягають лісорозведенню.

Фонд рубок включає всі лісові ділянки, які за своїми таксаційними характеристиками дозволяють проведення відповідно до вимог законодавства того чи іншого виду рубки. Фонд рубок головного користування враховує

деревостани, які досягли та досягнуть віку стиглості під час проєктного періоду.

Відомості запроєктованих лісогосподарських заходів рубок включають всі лісові ділянки, на яких проведення таких заходів призначено під час лісовпорядкування.

Фонд лісорозведення включає всі лісові ділянки, на яких є доцільним здійснення заходів з лісорозведення.

Фонд лісовідновлення включає всі лісові ділянки, на яких є необхідним здійснення заходів з лісовідновлення.

Фонд лісових ділянок та нелісових земель, які не підлягають лісорозведенню, включає всі не вкриті лісовою рослинністю лісові ділянки та нелісові землі, на яких, виходячи з екологічної та лісівничої доцільності, не потрібно здійснювати заходи з лісорозведення.

Запроєктований обсяг лісогосподарських заходів під час лісовпорядкування не є вичерпним, і постійні лісокористувачі та власники лісів можуть здійснювати лісогосподарські заходи, не призначені лісовпорядкуванням, за умови дотримання вимог нормативно-правових актів з питань спеціального використання лісових ресурсів та відновлення лісів.

В межах ділянок, які були визначені під час підготовчих робіт як ті, які мають рекреаційне, історико-культурне або соціальне значення для місцевих громад або інших зацікавлених сторін, лісогосподарські заходи на таких ділянках проєктуються з врахуванням їх особливостей.

Щорічний обсяг рубок, запроєктованих лісовпорядкуванням, та строки їх проведення встановлюється другою лісовпорядною нарадою.

Щорічний можливий обсяг заготівлі деревини від усіх видів рубок визначається в цілому для лісокористувача за категоріями лісів і господарствами. Дається порівняння запроєктованого обсягу заготівлі деревини з досягнутим на рік лісовпорядкування, а також з середньою зміною запасу. Загальний запроєктований обсяг заготівлі деревини не повинен перевищувати загальну середню зміну запасу.

Лісогосподарські заходи в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду проєктуються з врахуванням вимог положень та/або проєктів організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Хід роботи

1. Згідно виданого завдання розробити проєкт лісотаксаційних робіт.
2. Запропонувати лісогосподарські заходи для покращення діяльності підприємства лісової галузі.
3. Зробити висновки.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №9
ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
ТА КОРИСТУВАННЯ МИСЛИВСЬКИМИ УГІДДЯМИ

Мета: ознайомитися із нормативно-правовими актами ведення мисливського господарства та користування мисливськими угіддями

Основні поняття

Ведення мисливського господарства здійснюється користувачами мисливських угідь. Не допускається користування мисливськими тваринами та ведення мисливського господарства без оформлення відповідних документів у встановленому Законом України «Про мисливське господарство та полювання».

Умови ведення мисливського господарства визначаються у договорі, який укладається між центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, і користувачами мисливських угідь.

Форма договору встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Для потреб мисливського господарства користувачі мисливських угідь мають право у встановленому порядку, за згодою власників або користувачів земельних ділянок, будувати на мисливських угіддях необхідні будівлі та біотехнічні споруди, вирощувати кормові культури, створювати захисні насадження, проводити штучне обводнення, здійснювати інші заходи, пов'язані з веденням мисливського господарства, які не суперечать законодавству та інтересам власників або користувачів земельних ділянок.

Відносини між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь регулюються відповідними договорами.

Мисливські угіддя для ведення мисливського господарства надаються у користування Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, погодженим з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, а також власниками або користувачами земельних ділянок.

Мисливські угіддя надаються у користування на строк не менш як на 15 років.

Площа мисливських угідь, що надаються користувачеві, повинна становити не менше 3 тисяч гектарів, але не більше ніж 35 відсотків від

загальної площі мисливських угідь Автономної Республіки Крим, області та м. Севастополя.

Переважне право на користування мисливськими угіддями мають:

- ✓ власники та постійні користувачі земельних ділянок;
- ✓ користувачі мисливських угідь, які продовжують строк користування цими угіддями.

Право користування мисливськими угіддями припиняється у разі:

- ✓ закінчення строку користування;
- ✓ добровільної відмови від користування;
- ✓ припинення діяльності юридичних осіб, яким надано у користування мисливські угіддя;
- ✓ систематичного невиконання обов'язків щодо охорони та відтворення мисливських тварин, зобов'язань, обумовлених договором між користувачем мисливських угідь та власником (користувачем) земельних ділянок або центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства;
- ✓ погіршення якості мисливських угідь з вини їх користувача;
- ✓ в інших випадках, передбачених законодавством.

Користування мисливськими угіддями є платним. Розмір та порядок внесення плати за користування мисливськими угіддями визначаються у договорі між користувачем мисливських угідь та власником або постійним користувачем земельних ділянок, на яких знаходяться ці угіддя. Розмір плати за користування мисливськими угіддями встановлюється залежно від їх місцезнаходження, природної якості та інших факторів.

За використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення з користувачів мисливських угідь справляється збір. Розмір збору за використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення встановлюється для окремих видів (груп видів) тварин залежно від їх поширення, чисельності, відтворювальної здатності та обсягу добування. Порядок справляння і розміри збору за використання мисливських тварин як природного ресурсу загальнодержавного значення встановлюються Кабінетом Міністрів України.

З метою охорони та відтворення мисливських тварин користувачі в межах своїх мисливських угідь виділяють не менш як 20 відсотків площі угідь, на яких полювання забороняється. Порядок визначення територій для цієї мети встановлюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства.

Користувачі мисливських угідь здійснюють комплекс біотехнічних та інших заходів, спрямованих на охорону та відтворення мисливських тварин, збереження і поліпшення середовища їх перебування.

Користувачі мисливських угідь встановлюють за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у

сфері лісового та мисливського господарства, та обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями пропускну спроможність мисливських угідь.

Користувачі мисливських угідь забезпечують їх упорядкування протягом двох років з дня надання таких угідь у користування.

Проекти організації та розвитку мисливського господарства після їх розроблення погоджуються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у галузі лісового і мисливського господарства та полювання, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями.

Проекти організації та розвитку мисливського господарства, розроблені відповідно до існуючих на момент їх реалізації вимог, вважаються дійсними до закінчення строку їх дії за умови відсутності зміни площі та меж мисливських угідь.

З метою охорони мисливських угідь користувачі угідь створюють егерську службу з розрахунку не менш як один егер на п'ять тисяч гектарів лісових або десять тисяч гектарів польових чи водно-болотних мисливських угідь.

Користувачі мисливських угідь мають право:

- ✓ користуватися державним мисливським фондом у межах мисливських угідь;
- ✓ використовувати мисливських тварин та користуватися мисливськими угіддями в установленому порядку;
- ✓ розпоряджатися мисливськими тваринами, добутими або набутими в інший спосіб у законному порядку, і доходами від їх реалізації;
- ✓ організувати полювання для мисливців, у тому числі шляхом укладання відповідних договорів з ними або з юридичними особами, що представляють їхні інтереси, зокрема іноземними, надавати повний комплекс послуг, пов'язаних із здійсненням полювання, включаючи проживання, харчування, пересування мисливців та осіб, які їх супроводжують;
- ✓ отримувати відшкодування вартості будівель, споруд та іншого нерухомого майна, яке належить їм на праві власності, у разі переходу права користування мисливськими угіддями від них до інших користувачів;
- ✓ на відшкодування збитків від порушників правил полювання за добуті незаконним шляхом тварини;
- ✓ регулювати чисельність диких тварин, проводити відстріл та відлов бродячих котів і собак, вживати невідкладних заходів для вилучення та

ізоляції тварин, що мають ознаки хвороб, небезпечних для життя та здоров'я людей;

- ✓ утримувати та розводити мисливських тварин у неволі чи напіввільних умовах у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

Користувачі мисливських угідь зобов'язані:

- ✓ додержуватися встановлених правил, норм, лімітів і строків добування мисливських тварин;
- ✓ виконувати біотехнічні заходи, виділяти мисливські угіддя для охорони і відтворення мисливських тварин, визначати пропускну спроможність мисливських угідь та забезпечувати їх упорядкування;
- ✓ раціонально використовувати державний мисливський фонд, не допускати погіршення екологічного стану мисливських угідь;
- ✓ проводити первинний облік чисельності і добування мисливських тварин, вивчати їх стан та характеристики угідь і в установленому порядку подавати цю інформацію органам, які здійснюють державний облік чисельності тварин та облік їх добування, ведення державного кадастру і моніторингу тваринного світу;
- ✓ негайно інформувати обласні, Київську, Севастопольську міські державні адміністрації, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах ветеринарної медицини, санітарного та епідемічного благополуччя населення, ветеринарні, санітарно-епідеміологічні служби про виявлення випадків захворювань тварин, погіршення стану середовища їх перебування, виникнення загрози знищення та загибелі тварин, здійснювати комплексні заходи щодо профілактики і боротьби із захворюваннями;
- ✓ обладнати згідно з ветеринарно-санітарними вимогами майданчики для оброблення відстріляної на полюванні дичини та забезпечити проведення посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини, ветеринарно-санітарної експертизи дичини, призначеної для використання на харчові цілі;
- ✓ здійснювати охорону державного мисливського фонду, створювати егерську службу;
- ✓ додержуватися режиму охорони тварин, занесених до Червоної книги України і включених до переліків видів тварин, які підлягають особливій

охороні на території Автономної Республіки Крим та областей, у межах наданих у користування мисливських угідь;

- ✓ не допускати самовільного переселення або акліматизації тварин;
- ✓ не допускати до полювання мисливців у кількості, що перевищує пропускну спроможність мисливських угідь;
- ✓ проводити комплексні заходи, спрямовані на відтворення, у тому числі штучне, мисливських тварин, збереження і поліпшення середовища їх перебування, щорічно вкладати кошти на їх охорону і відтворення з розрахунку на 1 тисячу гектарів лісових угідь не менше тридцяти, польових - двадцяти п'яти, водно-болотних - двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- ✓ здійснювати заходи щодо виконання загальнодержавних і місцевих екологічних програм з питань охорони тваринного світу;
- ✓ самостійно припиняти використання мисливських тварин у разі погіршення їх стану та умов існування, зниження відтворювальної здатності та виникнення загрози знищення тварин, негайно вживати заходів до усунення негативних факторів впливу на тварин і середовище їх перебування;
- ✓ безперешкодно допускати до перевірки стану мисливських угідь, усіх об'єктів, де утримуються, перероблюються та реалізуються мисливські тварини, посадових осіб, уповноважених здійснювати державний контроль у галузі мисливського господарства та полювання, своєчасно виконувати їх законні вимоги.

У разі систематичного невиконання або порушення користувачем мисливських угідь зазначених вимог центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, або центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, може попередити користувача про необхідність усунення порушення у визначений термін чи заборонити використання державного мисливського фонду в угіддях цього користувача строком до двох років.

Користувачі мисливських угідь можуть мати й інші передбачені законом права та обов'язки щодо використання мисливських тварин та користування мисливськими угіддями.

Кошти від реалізації мисливцям ліцензій та відстрільних карток на добування мисливських тварин, продукції полювання (у тому числі живих мисливських тварин), надання послуг, інші надходження від ведення мисливського господарства зараховуються на рахунки користувачів мисливських угідь.

Хід роботи

1. Використовуючи лекційний матеріал та літературні джерела проаналізувати нормативно-правові акти в галузі ведення мисливського господарства.
2. Заповнити табл 7.1.

Таблиця 7.1.

Характеристика нормативно-правових актів в галузі мисливського господарства

№ з/п	Назва	Характеристика

3. Зробити висновки.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №10 ОРГАНІЗАЦІЯ ВПОРЯДКУВАЛЬНИХ РОБІТ ТА ТЕРИТОРІЇ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета: засвоїти основні поняття щодо організації впорядкувальних робіт та господарсько-технічного поділу території мисливського господарства.

Основні поняття

На користувачів мисливських угідь покладено відповідальність за проведення упорядкування мисливських угідь, правильне використання державного мисливського фонду, реєстрацію мисливців, що беруть участь у полюванні, обліків дичини та здобичі мисливців, комплексу біотехнічних заходів.

Безпосередніми підставами для проведення мисливського упорядкування є:

–рішення відповідної обласної ради про надання в користування мисливських угідь (додаток А);

–договір про умови ведення мисливського господарства, який укладений між користувачем мисливських угідь та місцевим органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства (додаток Б).

Улаштування території як одне з головних завдань мисливсько-впорядкувальних робіт включає: визначення меж господарства, розподіл його

на егерські обходи, відокремлення відтворювальних та експлуатаційних ділянок, закладення постійних мисливсько-таксаційних майданчиків та маршрутів, розміщення мисливських баз, біотехнічних споруд і господарських будов, проектування дорожньої мережі. Основою для цього є типологія та бонітування мисливських угідь. Завдання цього розділу робіт полягає у створенні організаційно-територіальних передумов для реалізації перспективного розвитку господарства.

Відповідно до вимог статті 29 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» з метою охорони мисливських угідь створюється егерська служба. Поділ території мисливського господарства на егерські обходи здійснюється з розрахунку не менше одного егера на п'ять тисяч гектарів лісових угідь або десять тисяч гектарів польових чи водноболотних. Межі егерських обходів повинні бути чітко визначеними в натурі (на місцевості).

Для охорони, відтворення тварин, збереження та поліпшення середовища їх перебування на території мисливського господарства виділяють відтворювальні ділянки. Для цього відводиться не менше 20 % площі найкращих угідь, на яких полювання забороняється. Порядок їх визначення встановлюється Держлісагентством України. Виділення відтворювальних ділянок повинно затверджуватися наказом користувача мисливських угідь. На їх межах встановлюються попереджувальні аншлаги про заборону будь-яких полювань.

Технічним документом, який має велике господарське значення та визначає перспективи розвитку господарства на найближчі роки, є Пояснювальна записка до Проекту організації та розвитку мисливського господарства та планово-картографічні матеріали (табл. 1).

Зміст Пояснювальної записки до Проекту організації та розвитку мисливського господарства може дещо змінюватися, але в ній повинні бути висвітлені:

– характеристика території та природних умов господарства (місцезнаходження і площа; відомості про створення організації господарства; лісорослинні умови та клімат, рельєф та ґрунти; гідрологічні умови; шляхи під'їзду та транспортне сполучення);

– попередній стан мисливського господарства (мисливська фауна та її охорона; біотехнічні, мисливсько-господарські та експлуатаційні заходи; ветеринарно-санітарна оцінка угідь господарства; загальний аналіз стану мисливського господарства);

– економічні умови району та характеристика лісового фонду;

– організація території господарства (поділ території на експлуатаційні та відновлювальні ділянки; будівництво та лісовідновлювальні роботи);

Таблиця 8.1

Перелік документів та планово-картографічних матеріалів, які виготовляються під час проведення упорядкування мисливських угідь

№з/п	Назва документів та планово-картографічних матеріалів	I і II розряди робіт					III і IV розряди робіт				
		Загальна кількість примірників	Господарство, що упорядковується	Єгерський обхід	Територіальний орган Держкомлітгоспу	Організація, що проводила упорядкування	Загальна кількість примірників	Господарство, що упорядковується	Єгерський обхід	Територіальний орган Держкомлітгоспу	Організація, що проводила упорядкування
1.	Пояснювальна записка	3	1		1	1	3	1		1	1
2.	Проектні відомості як додатки до пояснювальної записки										
2.1.	Типологія та бонітування мисливських угідь	3	1		1	1	3	1*		1	1
2.2.	біотехнічні заходи	2	1			1	2	1			1
2.3.	поділу території за єгерськими обходами	2	1			1	2	1			1
3.	Таксаційний опис	1	1				1	1			
4.	Плани:										
4.1.	типів мисливських угідь та біотехнічних заходів	2	1	1							
			М 1 : 25 000								
4.2.	лісонасаджень лісництв	2	1	1							
			М 1 : 50 000								
5.	Карта-схема організації території	М 1 : 50 000					М 1 : 50 000; М 1 : 100 000				
5.1.	зафарбована за типами мисливських угідь	1	1				1	1			
5.2.	не зафарбована	10	10				10	10			

*Узагальнююча карта, складається за типами, підтипами, видами мисливських угідь.

– характеристика мисливських угідь (типологія мисливських угідь; бонітування виділів, типів мисливських угідь; облік чисельності мисливських тварин та особливості його проведення у степових районах);

- експлуатаційні заходи (сучасні підходи до організації полювання; особливості експлуатації основних видів мисливської фауни; біотехнічні заходи, спрямовані на покращання умов існування основних видів мисливської фауни; охорона мисливських тварин; виробничі кадри та система управління; ветеринарно-санітарні профілактичні заходи в господарстві тощо).

Під час упорядкування виготовляють картографічні матеріали, кількість і розмаїтість яких повинні відповідати потребам господарства. Основними картографічними матеріалами є плани типології, бонітування мисливських угідь та біотехнічних заходів; схема організації території господарства.

Плани типології, бонітування мисливських угідь і біотехнічних заходів виготовляються в масштабі 1 : 25 000, а в деяких випадках – у масштабі 1 : 50 000. Матеріалом для складання плану служать польові матеріали інвентаризації мисливських угідь.

Під час підготовчих робіт за відомчими матеріалами з'ясовують особливості території мисливського господарства: кліматичні умови; типи угідь; види мисливської фауни тощо. На підставі цих відомостей визначають трудомісткість та методи проведення робіт; характер господарської діяльності людини; умови, у яких має розвиватися мисливське господарство; намічають допустимі методи ведення господарства і визначають його профіль. Дані про природні умови та особливості господарського освоєння території, що впорядковується, використовуються далі при проведенні типології та бонітування. На початку робіт проводиться перша виробнича нарада за участі користувача мисливських угідь, виконавця робіт та представників державного спеціально уповноваженого органу по веденню мисливського господарства, територіальних органів Мінприроди України, де з'ясовуються:

- обсяг та зміст робіт та терміни проведення різних циклів;
- межі господарства та його територіальних одиниць (егерських обходів, відтворювальних ділянок);
- обсяги робіт з картографування території;
- наявність та стан матеріалів відомчих матеріалів, зокрема лісовпорядкування, землевпорядкування, попереднього упорядкування мисливських угідь;
- основні положення і напрями ведення мисливського господарства;
- методи типології та бонітування угідь;
- методи та терміни проведення обліків фауни;
- погодження обсягів біотехнічних заходів на одиниці площі залежно від лісорослинних умов, біотичних та абіотичних чинників;

–визначення основних біотичних, абіотичних та антропогенних чинників, розробка заходів щодо ліквідації чи зменшення їх негативного впливу на основні види мисливської фауни;

–визначення меж експлуатаційних та відтворювальних ділянок.

Протокол першої виробничої наради є основним документом, який регламентує проведення мисливського упорядкування.

Польовий період упорядкування – це збір відомостей та отримання даних в природі, необхідних для складання схеми розміщення, використання та охорони мисливських угідь. Польові обстеження включають роботи по інвентаризації та оцінці мисливських угідь; обліку чисельності мисливських тварин. Відомчі дані необхідні насамперед для господарсько-економічної території обстежуваної території та визначення відношень мисливського господарства з іншими галузями економіки. Складання раціонального, життєвого плану організації мисливського господарства без цих відомостей неможливе. Наприклад, не можна орієнтувати мисливське господарство на підвищення чисельності водоплавної дичини на водоймах, які підлягають осушенню, або польової дичини в районах з інтенсивним сільським господарством. Інвентаризація та оцінка мисливських угідь здійснюються за рахунок аналізу матеріалів лісо- та землеустрою, підкріплених вибірково обстеженням їх у природі. У природі зазвичай обстежується до 10 % площі усіх угідь.

Наприкінці польових робіт проводиться технічна нарада, на якій розглядаються й затверджуються:

–оптимальна щільність та фактична чисельність основних видів мисливських тварин;

–способи й норми експлуатації мисливських тварин;

–визначення режиму ведення мисливського господарства.

Камеральна обробка матеріалів включає: проведення бонітування; складання плану біотехнічних заходів та визначення обсягу й місця їх проведення; розрахунки показників оптимальної щільності різних видів тварин; визначення допустимих норм експлуатації запасів фауни; рекомендації щодо найбільш раціональних способів полювання; визначення пропускної здатності мисливського господарства.

Після визначення обсягів експлуатаційних, відтворювальних та біотехнічних заходів, проводиться друга виробнича нарада, на якій розглядаються і затверджуються основні запроєктовані заходи на ревізійний період, включаючи експлуатаційні та відтворювальні ділянки.

Один з елементів польових робіт для усіх спеціалістів, що беруть участь у проведенні упорядкування мисливських угідь, – колективне тренування, завданнями якого є:

–відпрацювання уніфікованого підходу до основних прийомів польових робіт;

- вивчення місцевих особливостей умов перебування мисливських тварин;
- визначення основних факторів та ступеня їх впливу на мисливську фауну;
- визначення найбільш перспективних біотехнічних заходів;
- визначення в натурі деревних та чагарникових порід, які мають кормову цінність для диких тварин;
- вибір прийнятних методів обліку мисливських тварин;
- ознайомлення з типовими формами первинних облікових документів;
- визначення та видова ідентифікація слідів перебування тварин;
- ідентифікація типів, підтипів, видів угідь, мисливських виділів та визначення в натурі основних критеріїв їх розмежування.

При формуванні організаційної структури господарства (управління, штатний розклад, кадрове забезпечення) враховується можливість об'єднання функцій з фахівцями лісового та сільського господарств. Кількість штатних одиниць визначається прибутковістю господарства та базується на самокупності, але не менш ніж визначено ст. 29 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання».

Авторський нагляд контролює відповідність ведення мисливського господарства Проекту організації та розвитку мисливського господарства, планово-картографічним матеріалам та робочій документації. Авторський нагляд включає:

- визначення повноти використання інструктивних матеріалів з упорядкування мисливських угідь;
- відповідність проведення користувачами угідь обсягів запланованих робіт;
- відповідність експлуатаційних заходів, правильність проведення полювань, винесення в натуру межі експлуатаційних та відтворювальних ділянок;
- контрольний облік чисельності та порівняння проектної і фактичної чисельності основних видів мисливських тварин;
- аналіз лімітуючих чинників і виконання робіт з ліквідації чи зменшення їх впливу на основні види мисливських тварин;
- аналіз обсягів щорічної підгодівлі та їх ефективність.

Авторський нагляд зазвичай здійснює проектна організація через 5 років після упорядкування мисливських угідь, та не менше 2-х разів за ревізійний період.

Хід роботи

1. Використовуючи лекційний матеріал та літературні джерела оцінити умови проведення упорядкування мисливських угідь.
2. Виділити загальні засади поділу господарства на функціональні частини.
3. Встановити господарсько-технічний поділ території мисливських угідь

- України (нанести результати на контурну карту України).
4. Скласти схематичний план території.
 5. Зробити висновки.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №11

ХАРАКТЕРИСТИКА МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ УКРАЇНИ

Мета: засвоїти основні поняття щодо організаційно-методологічних засад інвентаризації, типології та бонітування мисливських угідь, а також визначити особливості мисливських угідь певних природних зон України.

Основні поняття

До ведення мисливського господарства необхідний регіональний підхід, пов'язаний із широким спектром природних та економічних умов різних зон України. Набір специфічних властивостей певної природної зони зумовлює напрям ведення господарства, який визначається:

- переліком видів мисливських тварин найбільш перспективних для ведення господарства;
- переліком біотехнічних заходів;
- методами управління регіональними популяціями хижаків;
- способами полювання;
- специфічними перспективами розвитку мисливського господарства тощо.

За сучасним лісомисливським районуванням угіддя України розташовані в межах 5 природних зон: Поліської, Правобережної та Лівобережної лісостепової, Північної та Південної степової, Карпатської, Кримської гірської.

Одним із основних завдань упорядкування мисливського господарства є інвентаризація угідь, і за відомчими матеріалами, і за даними польових обстежень. Мета інвентаризації полягає у визначенні складу земельного, лісового та водно-болотного фондів, складання розгорнутої характеристики мисливських угідь за всіма показниками, необхідним для розробки Проекту організації та розвитку мисливського господарства, яке впорядковується.

Інвентаризація мисливських угідь включає розробку типології угідь, опис типів, визначення площ, зайнятих кожним із них, та встановлення в натурі меж типів мисливських угідь. Дані інвентаризації угідь є основою для всіх мисливськогосподарських розрахунків та побудов.

В основу типології угідь покладено типи рослинних угруповань. За характером рослинності визначають умови мешкання тварин, можливість застосування певних способів полювання на території господарства.

Основною та найменшою типологічною категорією при інвентаризації мисливських угідь є тип. **Тип угідь** – це ділянки території з подібними умовами мешкання мисливських тварин, які за умови певного господарського використання мають однорідний склад та щільність тварин, а також вимагають однакових мисливсько-господарських заходів. Тип мисливських

угідь має дві основні ознаки: кормову продуктивність і ступінь захищеності для певного виду тварин.

Другою типологічною категорією є група типів мисливських угідь. Групи типів об'єднуються в класи (листяні, хвойні ліси), а далі – у категорії угідь (лісові, польові, водно-болотні). Іноді вводяться проміжні таксони – підтипи, підкласи, підкатегорії.

Основні одиниці лісомисливського районування та класифікації мисливських угідь відбивають вплив найважливіших екологічних факторів на поширення рослин й тварин. Основними ознаками, за якими відрізняються типи мисливських угідь для певного виду, є їх місцезнаходження, склад рослинних угруповань, основне господарське призначення та використання території, вплив різноманітних чинників на біоценози тощо.

Залежно від розташування господарства в межах певної лісомисливської зони типи мисливських угідь можуть мати більш дрібні таксономічні одиниці, зокрема підтипи та види. Однак типологія повинна бути господарчовиправданою без зайвої деталізації. Кормові та захисні властивості угідь оцінюють у найбільш критичний для дичини період.

Для визначення площі типів, підтипів та видів мисливських угідь використовуються таксаційні матеріали лісовпорядкування та матеріали форми б-зем про розподіл земель за формою власності та користування.

Як основу для типологізації покритих лісом угідь доцільно використовувати поділ лісів на формації, групи типів лісу та вікові групи лісонасаджень. Опосередковано враховуються також умови та режим зволоження (гігротоп).

У мисливському господарстві під категорія ліс поєднує лісові ділянки, подібні за ґрунтово-гідрологічними, кліматичними умовами, породним складом корінних асоціацій та приблизно однаковою продуктивністю. Виділяють такі типи лісових мисливських угідь: хвойний, листяний, змішаний ліси та чагарники. Виділення та розмежування лісових типів, підтипів та видів проводиться:

– за породним складом – чисті хвойні, чисті листяні та змішані ліси, за необхідності листяні насадження розподіляють на твердо- та м'яколистяні;

– за віком – молодняки 1-ї та 2-ї груп віку, середньовікові, пристигаючі, стиглі та перестійні насадження;

– за висотою над рівнем моря;

– за експозицією схилів – відповідно до конкретних умов виділяють схили північної та південної експозиції.

Для ділянок лісових насаджень, які мають особливо високі кормові та захисні властивості за умови збереження цих властивостей упродовж тривалого строку, встановлюється особливий режим лісогосподарських робіт, що сприяє їх збереженню. До таких ділянок належать: місця токування борової дичини; території отелення копитних; зимові стійбища лосів; боброві

поселення; місця мешкання тварин, занесених до Червоної книги України; природоохоронні комплекси; території, які використовуються для розведення дичини (вольєри, вигули, ремізи) тощо.

До типу орні землі належить рілля, що використовується під сільськогосподарські культури та ділиться на такі підтипи:

– сільськогосподарські культури (поля) з густою мережею лісосмуг (не менше ніж 5 м завширшки) площею до 100 га;

– сільськогосподарські культури (поля) з рідкою мережею лісосмуг (не менше ніж 5 м завширшки) площею понад 100 га;

– рілля, сади, виноградники, садиби, городи тощо.

Польові угіддя та полезахисні лісосмуги утворюють єдиний комплекс, який під час інвентаризації мисливських угідь розглядається як тип мисливських угідь «орні землі».

Для оцінки орних земель необхідно мати загальну інформацію про стан та розвиненість сільського господарства в районі, його направленість, інтенсивність ведення та перспективи розвитку.

Луки – тип зональної та інтразональної рослинності, що характеризується домінуванням багаторічних трав'янистих рослин, переважно злаків та осокових, в умовах достатнього або надмірного зволоження. Загальною властивістю для усіх луків є наявність трав'янистої та дерево-чагарникової рослинності.

Тип угідь луки, до яких відносяться, крім пасовиськ та сінокосів, біополяни, галявини та полонини, поділяють на два підтипи: суходільні та заболочені луки.

Болото – ділянка земної поверхні з надмірно застійним або проточним перезволоженням ґрунту, на якому зростає специфічна, переважно вологолюбна рослинність, розвивається болотяний тип ґрунтоутворення, накопичується органічна речовина, яка розкладається та далі перетворюється в шар торфу. За типом живлення розрізняють верхові, низинні та перехідні болота, а за переважаючою рослинністю – лісові, чагарникові, трав'яні, мохові болота; за мікрорельєфом – бугристі, плоскі та випуклі болота. У практиці мисливського господарства тип болото поділяється на чисті (до 20 % чагарників) та зарослі (понад 20 % чагарників) трав'янистою та чагарниковою рослинністю.

Балки – це ділянки з пересіченим рельєфом, розміщені серед польових угідь, віддалених від лісових масивів. Балки як тип мисливських угідь виділяють тільки в лісостеповій і степовій зонах. Цей тип містить такі підтипи: чисті та зарослі деревною або чагарниковою рослинністю.

Піски – це ділянки не вкриті або подекуди вкриті трав'янистою та чагарниковою рослинністю. В Україні піски займають значні площі в районах Полісся, уздовж Дніпра, Десни, Донця й інших річок на узбережжі Чорного та Азовського морів.

Природоохоронні комплекси як тип мисливських угідь виділяють на півдні України в степовій лісомисливській зоні. Це штучно створені водойми (0,5-1,0 га), оточені ремізою з деревних та чагарникових порід шириною не менше ніж 50 м.

Водні об'єкти (водойми) – усяка западина, що сформована природою або створена штучно, об'єкт ландшафту чи геологічна структура, де накопичується вода (річка, озеро, море, водосховище, канал тощо). Тип водних об'єктів розподіляють на такі підтипи: чисті та зарослі багаторічною трав'янистою рослинністю. Під час інвентаризації угідь для водно-болотняної дичини виділяють інші підтипи та види, наприклад, плеса глибоководні з чагарниками і зарослі надводною рослинністю; зарості очерету; зарості рогози та ін.

Інші угіддя – це території, які входять до складу мисливського господарства, але не належать до типів мисливських угідь та не бонітуються (дороги, садиби, просіки, лінії електропередачі, газопроводи, площі кам'янистих розсипів, крутих ярів, виходи гірських порід, а також інші непродуктивні землі).

Для планування ведення мисливського господарства проводиться оцінка якості (бонітування) мисливських угідь по відношенню до окремих видів мисливських тварин.

Бонітування – це узагальнена комплексна оцінка якості мисливських угідь господарства або певної його частини (дільниці, урочища тощо). Цінність угідь визначається кормовими, захисними, гніздопридатними властивостями території, які залежать насамперед від характеру рослинності, але й перебувають під впливом інших факторів: клімату, рельєфу, конкурентів, хижаків, епізоотій, діяльності людини.

Зараз застосовують подвійну оцінку мисливських угідь: типологічну й факторну. Типологічна, первинна оцінка – це виявлення в межах певної території придатних для певного виду тварин угідь, визначення їхньої площі, територіального розподілу та взаємного розташування (мозаїчності). Мисливські угіддя можна розподілити на властиві та не властиві виду, основні та другорядні. В основних угіддях є всі умови для мешкання популяції певного виду, і може бути досягнута її максимальна чисельність. У не властивих угіддях тварини певного виду бувають лише транзитом. Також для більшості видів доцільно виділяти сезонні стації. Бонітуються тільки угіддя, властиві даному виду. Лише так можна визначити якісні відмінності між окремими територіями та господарствами.

Факторна, вторинна оцінка – це визначення лімітуючих факторів середовища і ступеня їх впливу на популяції тварин. Факторна оцінка дозволяє встановити, чинники, які перешкоджають досягненню оптимальної чисельності тварин, та вжити заходів щодо усунення або зменшення їх впливу.

Оцінка класу бонітету надається в балах. Якщо поняття «тип угідь» відбиває екологічну рівноцінність місць мешкання тварин, то в бонітеті відображається ще й подібність або відмінність угідь у фауністично-господарському відношенні.

За п'ятибальною шкалою до I класу бонітету належать найкращі угіддя, які заселені певним видом тварин з найбільшою щільністю. До II класу – хороші угіддя, у яких оптимальна ємність може бути досягнута при проведенні незначних біотехнічних заходів. До III класу бонітету належать території з угіддями середньої якості, ємність яких послаблена нераціональним використанням, але може бути відновлена під дією посиленого біотехнічного впливу. Угіддя нижчої за середню якість, невисока ємність яких зумовлюється малою продуктивністю для перебування певного виду, характерна для IV класу бонітету. Від часу до часу експлуатація таких угідь можлива, проте вести в них ефективне мисливське господарство на даний вид неможливо. V клас бонітету становлять угіддя, не властиві для певного виду, у яких він зустрічається досить рідко і не може бути об'єктом господарювання.

Для визначення оптимальної щільності мисливських тварин та інших господарських розрахунків визначається середній показник цінності (середній клас бонітету) мисливського господарства, який дозволяє також визначати видове направлення ведення (спеціалізацію) господарства. Середній клас бонітету визначається для кожного виду мисливських тварин на площу, придатну для мешкання виду, за формулою:

$$\text{СПЦ} = \frac{I \times S_I + II \times S_{II} + III \times S_{III} + IV \times S_{IV} + V}{S_I + S_{II} + S_{III} + S_{IV} + S_V}$$

де СПЦ – середній показник цінності (середній клас бонітету);

I-V – класи бонітету;

SI-SV – площа угідь відповідного класу бонітету.

При такому підході середній клас бонітету відображає якість угідь властивих для мешкання виду. При використанні загальної площі для розрахунку СПЦ відображає представленість угідь, властивих для мешкання виду на території господарства.

Як відомо, на чисельність тварин впливають різні екологічні чинники. Ступінь їх дії встановлюють, аналізуючи відомчі матеріали та результати польових спостережень. У зв'язку з тим, що природні умови угідь, які визначають оптимальну чисельність дичини, змінюються впродовж року залежно від діяльності чинників впливу, виникає необхідність регулярно визначати клас бонітету угідь для корегування обсягів експлуатації дичини.

Для врахування впливу чинників введені коефіцієнти зменшення (збільшення) середнього бонітету для кожного виду диких мисливських тварин. Чинники можуть зменшувати середній клас бонітету (коефіцієнти зі знаком плюс), чи покращувати його (коефіцієнти зі знаком мінус).

Оптимізація чисельності диких тварин у різних природних екосистемах неможлива без оперативного визначення розміру їхніх ресурсів. Знання чисельності та структури популяції дозволяє обґрунтувати обсяги експлуатації мисливських ресурсів та оцінити ефективність біотехнії.

Хід роботи

Перед початком роботи викладачем видаються відомості розподілу площі N-господарства за основними категоріями земель. Для визначення структури мисливських угідь на основі заданих відомостей, студенту потрібно розподілити дані площі враховуючи відповідні ознаки ділянок, які спільними для конкретного типу мисливських угідь. Класифікацію типів мисливських угідь для не вкритих лісом земель беремо із дод. А табл. 2. Результати розподілу оформити у вигляді таблиці 9.1.

Таблиця 9.1

Розподіл площі земель за типами мисливських угідь

№п/п	Тип мисливських угідь	Площа угідь, га
1		
	Разом	

ПРАКТИЧНА РОБОТА №12 ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС УПОРЯДКУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

Мета: засвоїти основні поняття щодо організаційно-методологічних засад проектування експлуатаційних заходів під час упорядкувальних робіт.

Основні поняття

Проведені роботи з інвентаризації та бонітування угідь, обліку чисельності мисливських тварин дозволяють розпочати проектування мисливсько-господарської діяльності господарства, під час якого визначаються обсяги експлуатаційних заходів та надаються рекомендації з видового напрямку господарства та особливостей ведення його в умовах угідь різних бонітетів.

Зараз однією з актуальних проблем мисливського господарства є визначення оптимальної чисельності та щільності тварин, які відображають продуктивність угідь. Розрізняють фактичну та оптимальну (господарсько-доцільну) продуктивність. Із поняттям продуктивності тісно пов'язана ємність угідь.

Ємність угідь біологічна – це потенційно можлива кількість особин певного виду, що дане середовище може забезпечити всім необхідним упродовж тривалого часу. Ємність середовища визначають кормові, гніздопридатні та захисні властивості угідь. Ємність угідь буває фактичною

та біологічною. Фактична ємність середовища визначається чисельністю тварин в угіддях у певний час і завжди нижча за біологічну. Перевищення чисельності ємності угідь може призвести до виснаження запасів кормів, голоду, зниження плодючості тощо. Оптимальна ємність характеризується такою чисельністю тварин, за якої ресурси угідь використовуються найповніше, а чисельність виду є максимальною, але за умови, що кормові ресурси не виснажуються, і тварини не завдають істотної шкоди сільському й лісовому господарству, яке ведеться на території. Інакше кажучи, ємність угідь визначає припустиму межу, до якої щільність тварин може бути доведена без шкоди і для угідь, і для популяцій тварин та обумовлюється правилом мінімуму.

Використання показника оптимальної ємності дозволяє планувати поголів'я тварин відповідно до потенційних можливостей угідь, визначати видову спрямованість господарства, обсяги використання мисливських ресурсів господарства. Доведення чисельності тварин до оптимуму є важливим завданням господарства. Перевищення оптимального рівня чисельності неприпустиме. Це може призвести до виснаження кормової бази, і як наслідок до міграції та загибелі тварин.

Оптимальна чисельність тварин розраховується через середній бонітет та оптимальну щільність певного виду в угіддях відповідної лісомисливської зони за формулою:

$$Q_z = D \cdot S :$$

де Q_z – загальна оптимальна чисельність одного з визначених мисливських видів диких тварин на території господарства, голів; D – оптимальна щільність виду відповідного класу бонітету, голів на 1000 га мисливських угідь; S – площа, для якої визначається загальна оптимальна чисельність, тис. га.

Підтримка біологічної повноцінності, високої продуктивності та життєздатності може зберігатися тільки за умови науково-обґрунтованої експлуатації поголів'я певного виду. Стійке використання мисливських ресурсів базується на нормуванні їх вилучення. Строки полювання випереджають початок періоду розмноження, тому завжди необхідно враховувати розмір вилучення та можливий природний відхід поголів'я за названий період. Усяке планування можливе лише на основі найповнішого обліку, тому, облікові роботи – це обов'язковий захід у всіх мисливських господарствах.

Щорічне планування річного приросту поголів'я мисливських тварин користувачі мисливських угідь проводять відповідно до Порядку проведення упорядкування мисливських угідь. Основними ознаками, які є підґрунтям для розрахунків річного приросту поголів'я та його чисельності на кінець року, є:

- лісомисливська зона, де розташоване господарство;
- вид тварини;

- середній бонітет мисливських угідь господарства для кожного виду тварин;
- загальна чисельність популяції на початок року;
- статевовікова структура популяції;
- дозволений відсоток вилучення;
- мінімальна щільність популяції (голів на 1000 га угідь), при якій можливе добування мисливських тварин (при щільності, нижчій за мінімальну, здійснюється лише селекційне вилучення).

Будь-який вид вилучення повинен проводитися за обґрунтованим планом, що зумовлює підтримку життєстійкості та продуктивності популяції на оптимальному рівні. При складанні плану вилучення по кожному виду, насамперед, необхідно визначити напрям подальшого ведення господарства (підтримка існуючої чисельності, її подальше збільшення чи скорочення). Це треба робити з урахуванням реальної ємності угідь та можливості збільшення кормності угідь за рахунок підгодівлі.

При складанні плану вилучення визначають, яку кількість особин варто зберегти для відтворення поголів'я на певному рівні. Одночасно враховують можливий розмір загибелі тварин до початку розмноження, і на основі цих даних обчислюють, яка кількість особин може бути вилучена.

У зв'язку з необхідністю суворого регулювання експлуатації поголів'я диких тварин при розрахунках вилучення введені поняття оптимальної та мінімальної щільності (у практиці мисливського господарства розрахунок щільності здійснюють на площу угідь, придатних для мешкання певного виду). **Мінімальна щільність** – це така щільність, що дозволяє почати експлуатацію поголів'я в мінімальних розмірах. При щільності, нижчій за мінімальну проводиться тільки селекційний відстріл.

Якщо фактична чисельність окремих видів мисливських тварин перевищує оптимальну, користувач мисливських угідь приймає рішення утримувати таку чисельність тварин за рахунок інтенсифікації біотехнічних заходів чи інтенсивно експлуатувати поголів'я та підтримувати чисельність на рівні оптимальної. У таких випадках відсоток вилучення визначається користувачами мисливських угідь і може перевищувати припустимі норми вилучення.

Методи експлуатаційних заходів мисливської фауни є регуляторами чисельності тварин. У зв'язку з цим особлива увага приділяється рекомендаціям щодо оптимальних термінів та способів полювання, порядку проведення селекційного вилучення, визначення пропускнуої здатності урочищ, обходів по сезонах та видів полювань на території господарства, реєстрації результатів полювання.

Ведення мисливського господарства в угіддях різних класів бонітету має свої особливості. У комплексах угідь першого класу бонітету господарство на даний вид може вестися без яких-небудь істотних витрат.

Однак і тут бажано проводити мінімальний комплекс біотехнічних заходів, тому що при бонітуванні угідь враховуються тільки основні фактори середовища, що лімітують чисельність тварин. Біотехнічні заходи зводяться до охорони тварин, знищенню хижаків, скороченню кількості конкуруючих видів.

В угіддях другого класу бонітету набір біотехнічних заходів повинен бути трохи розширений. Треба проводити заходи щодо охорони, збереження та відтворення тварин, а також заходи спрямовані на підвищення кормності угідь. В угіддях третього класу бонітету необхідне проведення інтенсивної біотехнії.

Угіддя четвертого і п'ятого класів бонітету не забезпечують ведення мисливського господарства. При цьому в четвертому бонітеті вилучення тварин у мінімальних розмірах ще може плануватися, а також можливе планове використання поголів'я. В угіддях п'ятого бонітету зустріч тварин, а тим більше вилучення, випадкові, тому планування на 5-й клас бонітету не робиться. Мисливсько-господарське використання цих територій може здійснюватися чи за рахунок підпуску дичини безпосередньо перед полюванням, чи за рахунок напіввільного утримання об'єктів полювання.

Проектування мисливсько-господарської діяльності проводять за двома напрямками: для території господарства загалом; для окремих його частин (найчастіше єгерських обходів). Перше необхідно для визначення профілю господарства загалом – з'ясування його загального видового напрямку, сумарної пропускну здатність, обсягу необхідних витрат, можливої продуктивності. У другому випадку ці самі питання зважаються для окремих єгерських обходів, щоб вибрати для кожного з них оптимальний обсяг та склад біотехнічних заходів, технічного оснащення, можливу пропускну здатність. Якщо господарство загалом найчастіше ведеться на кілька видів тварин комплексно, то окремі єгерські обходи, як правило, вузько спеціалізовані. Пояснюється це тим, що на порівняно невеликій території склад і якість угідь не часто відповідають потребам декількох видів тварин. Зазвичай видовий напрям обходу обмежується одним-двома видами тварин.

Розрахунок чисельності тварин та експлуатаційних заходів проводиться на ревізійний період. Розрахунок чисельності може проводитися для мисливського господарства взагалі, а також для його окремих територіальних одиниць (лісництв, єгерських обходів, урочищ тощо).

Полювання на мисливських тварин, віднесених до державного мисливського фонду, регулюється нормами відстрілу (додаток В) та лімітами використання (додаток Г) на певний мисливський сезон, які затверджуються відповідними наказами Мінприроди та Мініагрополітики України.

Для забезпечення сталого використання мисливських ресурсів та техніки безпеки на полюванні визначають пропускну спроможність господарства. **Пропускна спроможність мисливських угідь** – це

максимально можлива кількість мисливців, які можуть полювати в один день на певній площі мисливських угідь (з урахуванням чисельності мисливських тварин і необхідності дотриманням вимог техніки безпеки) Визначається для кожного мисливського виду, на який планується відкривати полювання. Пропускна спроможність, насамперед, залежить від ємності мисливських угідь господарства, і визначається загальною чисельністю дичини, величиною річного приросту популяції мисливських тварин, а також законодавчо визначеними (при полюванні на деякі види хутрових звірів та птахів), або теоретично прийнятими (полювання на копитних та вовка) щоденними нормами відстрілу мисливських звірів та птахів. Виокремлюють:

–денну пропускну спроможність – це кількість мисливців, які можуть перебувати на полюванні на території господарства впродовж дня;

–сезонну пропускну спроможність – це кількість мисливців, які можуть перебувати на полюванні на території господарства в сезон полювання (визначається як добуток денної пропускну спроможності та кількості мисливських діб за сезон полювання);

–річну пропускну спроможність – це кількість мисливців, які можуть перебувати на полюванні на території господарства за рік (сума показників пропускну спроможності по сезонах).

Визначення пропускну спроможності ведеться, виходячи з норм індивідуального вилучення та загальних сезонних і річних норм відстрілу. Спочатку розраховується денна пропускну спроможність по різних способах полювання, далі сезонна по різних способах полювання, потім загальна сезонна, наприкінці річна пропускну спроможність господарства.

Під час упорядкування мисливських угідь розраховують планову сумарну пропускну спроможність. Першу розраховують за формулою:

$$П = \frac{C_n}{H_n}; \frac{C_n}{H_n} = \sum_{n=1}^x \frac{C_1}{H_1} + \frac{C_2}{H_2} + \frac{C_3}{H_3} + \dots + \frac{C_x}{H_x}$$

де П – планова річна пропускну спроможність, мисливце-днів; Сп – сумарна кількість дичини, яку планується вилучити впродовж року; С1-Сх – кількість дичини по видах мисливських тварин, яку планується вилучити впродовж року; Нп – сумарна індивідуальна щоденна норма відстрілу для кожного мисливця; Н1-Нх – індивідуальна щоденна норма відстрілу для кожного мисливця по кожному з дозволених до відстрілу видів тварин, враховуючи певні види полювань.

Також необхідно вирізняти територіальну пропускну спроможність. Територіальна пропускну спроможність – це кількість мисливців, що може полювати на території господарства, не тільки не порушуючи принципів стійкого використання угідь, а й правил безпеки на полюванні. Вона розраховується за формулою:

$$П_m = \frac{S_{уз}}{H_s}$$

де P_m – територіальна пропускна спроможність, мисливце-днів, $S_{уз}$ – площа угідь, відкрита для полювання на певний вид мисливської фауни, га; H_s – норма площі угідь на одного мисливця, яка встановлюється користувачем мисливських угідь з урахуванням особливостей певної території, але не менше, ніж: польових угідь – 100 га; лісових угідь – 50 га; водно-болотних угідь – залежно від їх середнього бонітету для водоплавної дичини: угіддя I бонітету – 10га, II – 20 га, III – 100 га.

Територіальна пропускна спроможність залежить від загальної площі угідь, придатних для проведення полювання; від тривалості мисливського сезону та можливого навантаження мисливців на одиницю площі при різних способах полювання. Чисельність тварин на територіальну пропускну спроможність не впливає, тому що навіть при достатності дичини кількість мисливців лімітується можливостями правильної організації полювань і дотриманням правил безпеки. Тому територіальна пропускна спроможність визначається з урахуванням площі та якості угідь, тривалості сезону полювання, застосовуваних способах полювання та припустимих при них нормах навантаження мисливців на одиницю площі угідь. Два останні показники при різних способах полювання й у різні сезони варіюють, у зв'язку з цим змінюється й денна пропускна спроможність. Територіальна пропускна спроможність господарства показує максимально припустиме число мисливців, яких може приймати господарство. Вона не залежить від чисельності дичини та не може бути збільшена за рахунок збільшення кількості дичини.

Розрахунок пропускної спроможності проводиться для кожної території (урочища, егерського обходу і т.д.), на якій користувачем мисливських угідь планується проведення полювання. Але при плануванні необхідно враховувати, що одночасне проведення полювання на всій території придатних угідь негативно позначається на стані дичини, спричиняє перерозподіл тварин по території господарства та відкочування їх за його межі. Тому полювання повинне проводитися одночасно не більше ніж на 70 % території експлуатаційної ділянки.

Для мисливських господарств, розташованих на півдні України, виникає необхідність розрахунку додаткової пропускної спроможності угідь у зв'язку з періодичною появою немісцевих мігруючих видів мисливських тварин (гуси, качки, вальдшнеп, перепілка тощо), що збільшують загальну річну пропускну спроможність господарства.

Пропускна спроможність мисливських угідь за видами мисливських тварин, які добуваються за ліцензіями (наприклад, облавне полювання на копитних тварин), регулюється затвердженими у встановленому порядку

лімітами та вимогами Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин, затверджене наказом Мінагрополітики України від 17.10.2011 р.№ 549.

Показник пропускної спроможності певного мисливського господарства може бути змінений (знижений або збільшений) залежно від рівня його організації. Наприклад, розрахований показники пропускної спроможності зменшується на 20 % у зв'язку з недоступність значної частини угідь через низьку технічну оснащеність господарства, недостатнє обладнання пунктами зупинки тощо. Пропускна спроможності може бути збільшена в 2-3 рази у зв'язку з тим, що не кожне полювання є результативним та не кожний мисливець здобуває встановлену нормами відстрілу кількості дичини.

Окрім розрахунків чисельності тварин на ревізійний період та пропускної спроможності для кожного господарства, під час проведення робіт з упорядкування мисливських угідь надаються рекомендації зі способів полювання з урахуванням видового складу тварин, кваліфікації мисливців, їх оснащеності зброєю, знаряддями лову, наявністю мисливських собак, а також з урахуванням особливостей мисливських угідь. При проведенні усіх видів полювань необхідно строго дотримуватися правил добору диких тварин за статевовіковою структурою їхніх популяцій.

Хід роботи

Для виконання даної роботи, необхідно володіти знаннями про еколого-біологічні особливості мисливських звірів та птахів. Для цього, кожен студент коротко занотовує основні біолого-екологічні параметри одного з видів досліджуваних тварин. Наступним кроком є ознайомлення з основними методами обліку чисельності мисливських тварин. Після, враховуючи біологію окремих видів мисливських звірів та птахів, підібрати найбільш оптимальні методи обліку чисельності для одного з видів тварин. Результати представити у відповідності до таблиці 10.1. Обґрунтувати здійснений вибір у формі висновку.

Таблиця 10.1

Методи обліку основних видів мисливських тварин

Вид мисливських тварин	Методи обліку
	...

ПРАКТИЧНА РОБОТА №13

ПРОЕКТУВАННЯ БІОТЕХНІЧНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС УПОРЯДКУВАННЯ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ

Мета: засвоїти основні поняття щодо організаційно-методологічних засад проектування біотехнічних заходів під час упорядкувальних робіт.

Основні поняття

Один із видатних теоретиків американського мисливствознавства Альдо Леопольдо ще в 1933 році визначав мисливське господарство як мистецтво підвищувати продуктивність мисливських угідь для забезпечення потреб полювання.

Жодна з популяцій диких тварин, яка експлуатується людиною не може впродовж тривалого часу збільшувати свою чисельність і навіть утримувати її на одному рівні через постійну зміну факторів середовища. Дія екологічних факторів у багатьох випадках може бути ослаблена за рахунок цілеспрямованих заходів.

Біотехнія – це активний, цілеспрямований вплив людини на дику природу з метою збільшення ємності угідь (переважно їхніх кормових і захисних властивостей) для мисливських звірів і птахів, що перебувають у стані природної волі. Ці дії по поліпшенню умов існування диких тварин спрямовані на виконання головного завдання – підтримки і підвищення біологічної та господарської продуктивності угідь.

Біотехнічна діяльність впливає не тільки на окремі популяції, але й на біогеоценози загалом, тобто повинна передбачати збільшення щільності певних видів, а також збереження, поліпшення всього природного комплексу загалом.

Сучасна мисливська біотехнія, що є самостійним розділом мисливствознавства, має прикладний характер, передбачає обслуговування окремої господарської галузі – мисливської. Специфічним завданням цієї науки є збільшення ємності угідь для мисливських тварин з метою підвищення їх продуктивності, а також наукова розробка питань збереження, відновлення, стійкого використання мисливського фонду. У мисливському господарстві під біотехнічними заходами розуміють різні господарські роботи, спрямовані на збільшення запасів тварин та поліпшення їхніх продуктивних властивостей шляхом створення сприятливих умов існування та племінної роботи в популяціях.

Згідно із сучасною класифікацією біотехнічні заходи поділені на дві основні групи:

– група А – заходи загальної конструктивної дії, що кардинально (реформуючи) перетворюють кормові та захисні властивості мисливських угідь на значний проміжок часу: біотехнічна реконструкція лісових

насаджень; заходи по збільшенню ємності мисливських угідь при проведенні лісогосподарських, сільськогосподарських, гідромеліоративних та деяких інших робіт; кормові та захисні посіви та посадки багаторічних сільськогосподарських, деревних чи чагарникових порід; створення штучних водойм; створення штучних переходів по забезпеченню вільних міграційних переміщень мисливських тварин; будівництво штучних гніздівель; контроль над чисельністю хижаків, боротьба з незаконними полюваннями; ветеринарно-санітарні заходи тощо;

– група Б – заходи окремої (обмеженої) дії, що призводять до тимчасової (сезонної) зміни ємності угідь: штучна зимова підгодівля мисливських тварин; тимчасове збільшення кормових та захисних умов, зокрема використання залишків рубок на лісосіках, однорічний посів або посадка кормових полів; спорудження тимчасових водопоїв; покращення доступності кормів та водопоїв; скорочення негативної дії фактора турбування, зокрема регулювання випасу худоби, рекреаційного навантаження тощо; засоби охорони умов мешкання диких тварин; тимчасове покращення захищеності угідь шляхом заборони відвідувань місць виведення молодняка – створення «острівків спасіння» тощо.

Основою планування біотехнічних заходів є бонітування угідь, співвідношення оптимальної ємності й фактичної чисельності тварин залежно від основних напрямів ведення мисливського господарства. Ці заходи дозволяють визначити, які види перспективні на території, що впорядковується, і які фактори стримують ріст поголів'я тварин, дозволяють обґрунтовано планувати перелік та обсяг біотехнічних заходів.

Процес упорядкування мисливських угідь передбачає виробниче узгодження лісо- та сільськогосподарських заходів для покращення умов мешкання диких мисливських тварин.

Під час упорядкувальних робіт необхідно чітко розмежовувати види мисливського впливу на основні виробничі процеси, що здійснюються землекористувачами:

– заходи запобігання шкоді тваринам та умовам їх мешкання при проведенні сільсько- та лісогосподарських робіт (рубок головного користування чи догляду, меліорацій, посівних робіт, збирання врожаю тощо);

– додаткові лісо- та сільськогосподарські роботи, які покращують захисні та кормові властивості угідь (створення кормових полів та захисних ремізів, покращення водопостачання угідь, збереження кормових залишків на лісосіках тощо).

До основних лісогосподарських заходів, які доцільно проводити на території мисливського господарства, належать:

– оптимізація проведення рубок головного користування та суцільних санітарних рубок: заборона проведення рубок на територіях пташиних токів;

упровадження поступових рубок в умовах високої чисельності диких копитних тварин-дендрофагів; збереження мозаїчності угідь; обмеження обсягів суцільних рубок насаджень у заплавах рік тощо;

–узгодження строків, а також інтенсивності проведення рубок догляду та вибіркових санітарних рубок з метою створення сприятливих умов мешкання тварин (наприклад, заборона проведення рубок догляду в місцях та період току тетерукових птахів, окоту та виведення потомства оленями; заборона рубок на зовнішніх та внутрішніх узліссях у смузі завширшки 20 м; заборона вирубування підліску; недопущення вирубки дуплистих дерев; підрубка та залишення в разі необхідності на лісосіках верби, осики та інших кормових деревних порід тощо);

–під час санітарних рубок чи рубок догляду залишати окремі дерева, неушкоджені комахами, у середньому 6 дерев на 10 га ліси (зокрема горобину, по узліссях осики, ліщину, вербу, жостір, яловець, жимолость тощо);

–при суцільних рубках рекомендується зберігати окремі куртини дерев і кущів, і навіть невеликі ділянки лісу для укриття тварин. При санітарних рубках і рубках догляду необхідно залишати

–при проектуванні лісових культур необхідно передбачати уведення до їх складу, крім основних лісоутворювальних, кормових деревинно-чагарникових порід;

–обмеження побічних користувань (сінокосіння тощо) у місцях та терміни виведення молодняка птахами та тваринами;

–створення штучних водойм;

–при проведенні лісових меліоративних робіт запобігати порушенню умов мешкання диких тварин, особливо навколородних видів тощо.

З метою оптимізації ведення мисливського господарства вживають таких сільськогосподарських заходів:

–роботи по створенню штучних кормових полів виконуються згідно із загальноприйнятими у сільському господарстві технологіями;

– одним із найважливіших заходів контролю на орних землях є дотримання землекористувачами встановлених правил та норм користування хімікатами та мінеральними добривами, а також дотримання спеціальних технологічних прийомів при збиранні врожаю (обладнання машин та агрегатів, які використовуються для польових робіт, приладами, що запобігають загибелі дичини, а також використання безпечних методів збирання сільськогосподарських культур).

Ремізи необхідно створювати постійні, котрі забезпечують необхідні кормові й захисні умови впродовж багатьох років. При закладці полів враховується розподіл по території тварин, можливість охорони. Поля повинні розташовуватися в угіддях, яким тварини надають перевагу, на місцях їх живлення, а їх площа не повинна перевищувати 1 га.

Однією з найважливіших умов вибору місця під кормовий реміз є наявність закритих (для полювання) ділянок, що прилягають до кормового поля. Для збільшення тривалості кормового періоду реміз смугами засівають декількома культурами, а кожен культуру висівають у 2-3 строки. Зазвичай вирощують багаторічні види рослин, що не вимагають щорічних трудомістких агротехнічних робіт.

Захисні ремізи, які є укриттям для диких тварин, створюються залежно від наявності захисних властивостей місцевих насаджень, складу і чисельності мисливської фауни й ряду інших факторів. Площа таких реміз складає від 0,5 га до кількох гектарів. Ділянки реміз мають вигляд квадрата чи прямокутника, а по їх межі висаджують захисну смугу завширшки 1-5 м з ялини та листяних порід, 2-4 ряди чагарників (наприклад, терну, глоду, шипшини, малини, ожини та ін.).

Підгодівлею мисливських тварин прийнято називати викладення різних кормів у мисливських угіддях для компенсації недоліку природних. Розрахунок підгодівлі проводиться залежно від ландшафтно-географічної зони, тривалості кормового періоду, кількості тварин, можливості заготівлі кормів, наявності кормових реміз тощо.

Тривалість сезону підгодівлі залежить від терміну замерзання верхнього шару ґрунту, установа стійкого снігового покриву, тривалості зими тощо. Для розрахунку прийнята загальна тривалість сезону підгодівлі – 100 днів (з 01 листопада по 15 лютого). Тривалість сезону підгодівлі, а також початок і закінчення його можуть змінюватися. Сезон підгодівлі поділяється на три періоди – увідний (30 днів, з 01 листопада по 30 листопада), коли викладається 25 % добової норми кормів; другий період – перехідний (30 днів, з 01 по 30 грудня), коли викладається 50 % добової норми; третій період – основний (40 днів, з 01 січня по 10 лютого), викладається повна добова норма.

Потреба кормів розраховується по роках на весь ревізійний період на основі планового приросту та потреби в кормах основних видів мисливських тварин.

У лісомисливській практиці відстріл диких тварин є підсумком усієї господарської діяльності по охороні і відтворенню мисливських тварин. Відстріл тварин повинен розглядатися насамперед як важливий захід, спрямований на вилучення з угідь небажаних ослаблених особин. Селекційний відстріл спрямовано на вибракування зі складу популяції особин, що не становлять цінності ні як плідники, ні як об'єкти полювання. Селекційний відстріл повинні здійснювати тільки висококваліфіковані егері та фахівці мисливського господарства. Попереднє нормування селекційного відстрілу неможливе, тому що не можна встановити заздалегідь кількість особин з вадами, яка буде виявлена впродовж року, але його обсяги враховують у норми вилучення тварин. Також помітно оздоровити популяцію

мисливських тварин можуть полювання визначеними способами у відповідні строки.

Селекційний відстріл може бути спрямований не тільки на вилучення хворих, виродливих чи старих особин. За його допомогою можна досягти найбільш вигідної для мисливського господарства статевої, вікової та морфологічної структури, яка впливає на інтенсивність відтворення популяції.

Порядок проведення селекційного відстрілу мисливських тварин, єдиний для усіх користувачів мисливських угідь, встановлений «Інструкцією про селекційний відстріл мисливських тварин», яка затверджена наказом Мінагрополітики України 07.02.2014 р. № 57.

Зооветеринарні профілактичні та контрольні заходи відносяться до робіт спеціального призначення, і їх планування може бути спрямоване лише на деякі роботи профілактичного характеру. Попередження захворювань серед диких мисливських тварин проводяться спільно з державними службами санітарного контролю та ветеринарної медицини. Без спеціальних зооветеринарних досліджень та професійних висновків неприпустиме активне втручання в стан популяцій диких тварин шляхом вживання сильних медикаментозних заходів.

Водночас, співробітники мисливських господарств повинні постійно контролювати санітарний стан місцевих популяцій дичини і при перших ознаках захворювань повідомляти місцеву санітарну службу. Профілактика захворювань диких мисливських тварин (у першу чергу – хижаків та копитних) полягає:

–у проведенні постійних санітарних спостережень за наявністю хворих тварин у мисливських угіддях;

–у цілорічному селекційному відстрілі хворих особин з обов'язковою санітарною експертизою відстріляних туш незалежно від щільності популяцій та наявності лімітів відстрілу;

–у проведенні щосезонних санітарних обробок місць скупчення тварин (підгодівельних майданчиків, водойм, вольєрів для перетримки тощо);

–у впровадженні профілактичної антиінвазійної підгодівлі диких тварин;

–у регулярній експертизі відстріляних хижаків на наявність сказу.

Основне завдання впорядкувальних робіт полягає у визначенні санітарного стану угідь і у вирішенні питання про можливість спалахів на цій території тих чи інших захворювань. У проекті мисливського упорядкування вносяться пропозиції щодо поліпшення епізоотологічної обстановки і профілактики основних захворювань.

Охорона мисливських угідь – це комплекс заходів, спрямованих на збереження біологічного різноманіття та умов мешкання тварин, підтримання оптимальної кількості тварин, забезпечення максимально можливого

стабільного використання тваринних ресурсів при одночасному збереженні їхнього репродуктивного потенціалу. Охорона мисливських угідь включає в себе також правове регулювання користування тваринним світом, збір інформації про фауну, пряму охорону, збереження й відтворення місць мешкання тварин, шляхів їх міграцій, рекультивацію порушених екосистем, попередження забруднення середовища. До поняття охорона тварин включають і їх раціональне використання, бо воно пов'язане з відтворенням поголів'я для подальшої експлуатації. З цією метою охорона тварин передбачає:

- встановлення правил і норм використання й відтворення тваринного світу;
- встановлення заборон і обмежень у користуванні мисливськими ресурсами;
- охорону від самовільного користування та інших порушень встановленого порядку користування тваринним світом;
- попередження загибелі тварин при здійсненні виробничих процесів;
- обмеження вилучення тварин для зоологічних колекцій і зоопарків;
- надання допомоги тваринам у випадку захворювань, небезпеки їх загибелі при стихійних лихах;
- організацію наукових досліджень для обґрунтування заходів щодо охорони тваринного світу, підвищення екологічної обізнаності широких верств населення тощо.

Загалом заходи з охорони тварин мають два напрями:

- прямий: контроль чисельності хижаків і конкуруючих видів; рятування тварин в екстремальних ситуаціях; контроль за застосуванням пестицидів; охорона при сільськогосподарських і лісгосподарських роботах; боротьба з браконьєрством;
- опосередкований: збереження стацій мешкання тварин; забезпечення недоторканості особливо цінних ділянок угідь (особливо під час розміщення, проектування й будівництва населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів); удосконалення існуючих і впровадження нових технологічних процесів господарської діяльності; меліорація земель; здійснення лісокористування; визначення місць випасу й прогону сільськогосподарських тварин; розробка туристичних маршрутів; організація місць масового відпочинку населення тощо.

Хід роботи

На території N- господарства було закладено маршрут довжиною 12 км. За результатами маршрутного обліку було виявлено: 98 слідів кабана, 112 слідів козулі та 95 слідів зайця, які перетинають заданий маршрут. За літературними даними відомо, що добовий хід кабана складає 10 км, козулі – 8 км, а зайця – 2 км. Здійснити розрахунок щільності населення звірів у мисливських угіддях користуючись формулою:

$$P = 1,57 L \cdot d \cdot (n) ,$$

P – щільність населення звірів, число особин на 1 км²; 1,57 – постійний коефіцієнт; d - середня довжина добового ходу звіра, км; L – довжина маршруту, км; n - кількість слідів, які перетинають маршрут, шт. Результати представити у вигляді таблиці 11.1.

Таблиця 11.1

Щільність населення звірів

Вид мисливських тварин	d, км	L, км	n, шт.	P

ПРАКТИЧНА РОБОТА №14

МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЕДЕННЯ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Мета: засвоїти основні поняття щодо методів підвищення ефективності ведення мисливського господарства.

Основні поняття

Штучне розведення дичини – це найбільш інтенсивний спосіб збагачення кількісного та видового складу мисливської фауни, підвищення трофейної якості певних видів мисливських тварин у мисливських угіддях. Технологія розведення дичини зводиться до утримання птахів-плідників на спеціальних фермах, інкубації яєць, вирощування молодняка за інтенсивними технологіями з подальшим випуском молодих птахів у мисливські угіддя, навесні або під постріл. Окрім мисливських птахів, зараз штучно розводять зайця-русака, ондатру, нутрію, оленів, деяких хижаків.

Під час проектування ферм чи міні-ферм для штучного розведення дичини в певному мисливському господарстві потрібно дотримуватися трьох основних умов:

- економічна доцільність робіт;
- відповідність біологічних особливостей об'єктів розведення природнім умовам лісомисливської зони, де розмішене мисливське господарство;
- забезпечення повного циклу необхідних робіт: будівництво пристосованих приміщень для маточного поголів'я, вибір та ветеринарно-зоотехнічне обстеження й профілактика необхідної кількості тварин-плідників, збалансована годівля, санітарно-епідеміологічний контроль, біотехнічне облаштування мисливських угідь, де будуть проводитися випуски молодих тварин (знищення хижаків, наявність необхідної кількості кормових, водних запасів та місць для укриття тощо), забезпечення охорони угідь.

Інтенсифікація господарства. Створення цехів переробки мисливської сировини (наприклад, трофейної таксидермії, консервний цех тощо). Характерною особливістю, типовою рисою розвинутого мисливського господарства є мисливські трофеї, здобуті саме в угіддях господарства. Навіть якщо трофей залишив межі господарства при полюванні іноземних мисливців, під час його демонстрації на виставках мисливських трофеїв буде вказано, де здобутий звір, що сприятиме професійній рекламі господарства.

Таксидермічне виробництво за своїм складом швидше є творчим процесом з певними технологічними та виробничими прийомами. Специфіка таксидермії полягає саме у вмінні майстра-таксидерміста використати ті трофейні частини мисливської тварини (шкіра або її частини, кістки скелета), які зазвичай не використовуються в мисливстві.

Будівництво консервних цехів (зокрема з переробки м'яса) може проектуватися після розрахунків їх економічної ефективності, у спеціалізованих оленячих господарствах, які мають достатній обсяг щорічного відстрілу, а також у господарствах, де досягнута висока фактична чисельність диких копитних.

Удосконалення ведення собаківництва. Відповідно до ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» дозволяється лише з породними собаками. До того ж, мисливцям, що мають породних класних собак, надаються пільги у зв'язку з тим, що полювання з собакою є ознакою культури ведення мисливського господарства: виключається залишення в угіддях поранених тварин, а процес полювання стає більш природним.

Кожному мисливському господарству бажано мати мисливських собак. Вибір необхідної породи залежить передусім, від місцевих традицій полювання, а також видового складу мисливської фауни. Наявність у мисливському господарстві висококласних собак є показником рівня ведення мисливства.

Розвиток традиційних та ведення нетрадиційних способів полювання. Аналіз ведення мисливського господарства за минулий ревізійний період повинен містити найбільш повний перелік методів полювання, що традиційно застосовувалися в регіоні. Критичний підхід до професійних особливостей кожного з методів полювань повинен мати таку інформацію:

- популярність певного способу полювання у місцевих мисливців;
- кількість не взятих підранків;
- трудомісткість певного способу полювання;
- емоційне задоволення від того чи іншого способу полювання.

Зараз все більшої популярності набувають нетрадиційні способи полювання, зокрема:

- полювання з ловчими тваринами та птахами: дуже популярний у давнину та відновлюваний у наш час захоплюючий метод полювання, в

основу якого покладено природні мисливські властивості деяких видів тварин, приручених людиною, наприклад, тхорів, яструбів, соколів;

– полювання з луком та арбалетом, що робить полювання більш спортивним;

– фотополювання та запис голосів птахів дозволяють спілкуватися з природою без відстрілу тварин, хоча через певний фактор турбування мають обмеження в застосуванні;

– організація екологічних екскурсій на спеціальних маршрутах із пунктами спостереження – своєрідний та популярний на заході вид спілкування з дикою природою, в основі якого лежить спостереження за дикими тваринами під час їх активного життя (в основному в темну пору доби) у місцях концентрацій дичини – на водопоях або підгодівельних майданчиках. Такий метод нетрадиційного полювання вимагає від організаторів високого професіоналізму та наявності достатньої чисельності тварин.

Розвиток мисливського туризму. *Мисливський туризм* – один з дієвих способів підвищення ефективності вітчизняного мисливського господарства. Для його запровадження в більшості господарств необхідно вирішити такі питання:

– досягнення оптимальної щільності основних видів мисливських тварин, за умови врегулювання статевовікової структури популяцій;

– забезпечення необхідного рівня професійної роботи егерської служби під час прийому туристів-мисливців;

– удосконалення трофейної справи в господарстві;

– забезпечення необхідної реклами та рівня маркетингу;

– забезпечення мінімального рівня побутових умов для туристів;

– економічна ефективність проведення мисливських турів

Хід роботи

1. Запропонувати методи підвищення ефективності ведення мисливського господарства.
2. Розробити пропозиції покращення та популяризації мисливського туризму для Рівненської області.
3. Зробити висновки.

Використана література:

1. Гірс О. А., Новак Б. І., Кашпор С. М. Лісовпорядкування. Київ : Арістей, 2004. 384 с.
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 3. Лісове господарство і пов'язані з ним послуги. *Державне агентство лісових ресурсів України* / «УКРДППРОЛІС». Київ : 2013. 106 с.
3. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 7 лютого 2017 року N 1832-VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T001478.html
4. Кічура В. П., Кічура А. В. Виробнича практика з технології лісогосподарського виробництва: навч. посіб. / 2-ге вид., допов. та переробл. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 92 с.
5. Лебедева Н. І., Домніч В. І. Методичні рекомендації до лабораторних робіт зі спецкурсу «Біологія мисливських тварин». Запоріжжя : ЗНУ, 2006. 62 с.
6. Лебедева Н. І., Петриненко В. В. Методи обліку мисливських тварин : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2008. 62 с.
7. Лебедева Н. І., Петриченко В. В. Біотехнія : навчально-методичний посібник до лабораторних робіт. Запоріжжя : ЗНУ, 2008. 90 с.
8. Лісовий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
9. Мисливствознавство / В. Д. Бондаренко та ін. Київ : РНМКВО, 1993. 197 с.
10. Настанова з упорядкування мисливських угідь. Київ : Держкомлісгосп України, 2002. 113 с.
11. Новицький Р. О. Мисливствознавство. Методичні вказівки для студентів біологічних спеціальностей університету. К. : ДНУ ім. Олесея Гончара, 2009. 30 с.
12. Новицький Р. О., Домніч В. І. Основи мисливствознавства : навч. посібник. Д. : Артлогос, 2011. 72 с.
13. Петриченко В. В., Лебедева Н. І., Карташова Я. М. Типологія мисливських угідь : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. 110 с.
14. Порядок проведення упорядкування мисливських угідь, затверджено Наказ Держкомлісгоспу України № 56 від 21.06.2001, із змінами, внесеними згідно з Наказом Державного комітету лісового господарства № 152 від 26.06.2006. *Офіційний вісник України*. 2001. № 36. С. 311, стаття 1677.
15. Рибак В. О., Рябченко В. І. Управління лісогосподарським виробництвом : Сайт Державного агентства лісових ресурсів України URL: <https://forest.gov.ua>
16. Хоєцький П. Б. Вплив кліматичних чинників на чисельність мисливських звірів. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.15. С 239–244.
17. Хоєцький П. Б. Мисливствознавство. Львів : СПОЛОМ, 2006. 112 с.
18. Хоєцький П. Б. Практикум з мисливствознавства. Львів : СПОЛОМ, 2007. 64 с.